
UPPBROTTSTID I ÖSTERRIKE

MATS FÄLT

Varför just i Österrike? Varför har ett parti som allt som oftast utpekats som högerextremt så stora framgångar i hjärtat av den forna Donaumonarkin? Kanske beror det på etablissemangets bristande förmåga att urskilja det verkliga avstötande i Jörg Haiders budskap. Folket uppskattar inte råskäll, helt enkelt.

Det Österrike som möter tillfälliga besökare ger inte intryck av att vara en naturlig grogrund för extremism och hårda politiska motsättningar. I Wien, en av världens mest imponerande huvudstäder, dominerar historien och kulturen. I provinsen det av alplandskapet präglade gemytet och stoltheten över den egna regionens traditioner. Landet är ingen idyll men väl ett av kontinentens mest turistvänliga. Den enda mer påtagliga baksida som möter de flesta är den arrogans som huvudstadens invånare ibland ger uttryck för i kontakter med utlänningar.

Överväldigande majoritet

Samtidigt finns det både i historien och i dagens samhällsförhållanden ett antal faktorer som kan förklara den österrikiska

MATS FÄLT har varit verksam som sakkunnig i Utrikesdepartementet.

politikens utveckling. Flera av dessa faktorer gör det också lättare att förstå att samma land som ger ett allt starkare stöd till Jörg Haiders högerliberala FPÖ med överväldigande majoritet röstade för medlemskap i den Europeiska Unionen. EU-omröstningen vanns överlägset av det etablissemang som i andra sammanhang utsatts för mycket hård kritik.

Österrike har en fascinerande och händelserik historia. Huvuddelen av denna handlar dock inte om dagens stat utan om det imperium som styrdes av habsburgarna från Hofburg. På sin höjdpunkt kontrollerade denna konstruerade världsmakt inte bara Spanien, Tyskland och stora delar av övriga Centraleuropa och Italien utan även Sydamerika, det mesta av Västindien och Filippinerna på andra sidan jorden.

Europeiska katastrofer

Det moderna Österrike föddes ur ruinerna av det välde som slutligen kollap-

sade i november 1918. Frankrike och England drev, mot bättre vetande, dubbelmonarkin Österrike-Ungern i graven och släppte därmed lös krafter som verksamt bidrog till de nya europeiska katastrofer som sedan följde.

Namnet Österrike antogs för första gången officiellt under första världskriget som namn på de delar av monarkin som inte kontrollerades av det ungerska kungariket. Den tidigare officiella beteckningen var "de områden som representeras av de i nationalrådet ingående ledamöterna". "Österrike" ingick bara i namnet på två av rikets hertigdömen.

Austromarxister

Den stad som föddes 1918 hade helst anslutit sig till Tyska Riket. Eftersom Tyskland förlorat kriget tilläts det av de allierade inte att utöka sitt territorium. Även i detta fall fick folkets vilja vika för överordnade politiska överväganden. Den republik som föddes blev, liksom den tyska, i princip föräldralös. Austromarxisterna ville helst ha en folkrepublik, de kristsociala ett bevarat kejsardöme och de tysknationella höll fast vid kravet på anslutning till Tyskland. Denna grundinställning bidrog till den oro och det våld som präglade utvecklingen under mellankrigstiden.

Efter kriget blev det officiellt liberala FPÖ samlingspunkten för de som stått närmast nazisterna och övriga tysk-sinnade. Österrikarnas ställning som en stat utan skuld är en myt som stadfästes av de allierade och framsynta Österrikiska

politiker. Fördelen blev att landet inte drabbades av samma skuldfixering som det tidigare Västtyskland. Nackdelen att uppgörelsen med nazismens många anhängare blev halvhjärtad – de kunde i större utsträckning fortsätta att arbeta politiskt än i grannlandet i norr.

Långt driven auktoritetstro

Kejsarstatens fördelar, stabilitet, fred inom ett både tidigare och senare mycket oroligt område, och ett betydande mått av civilisationens anständighet, balanserades av nackdelar som till exempel en ineffektiv centralstyrning som byggde på monarkens personliga beslut i ett stort antal ärenden. Habsburgarnas statsbyråkrati präglades av en långt driven auktoritetstro och en bitvis extrem formalism.

Den invanda respekt för auktoriteter som detta system skapade har gjort det möjligt för det österrikiska etablissemanget att dominera samhällslivet på ett mer totalt sätt än i de flesta andra västeuropeiska länder. Detta underlättade arbetet under kampanjen inför folkomröstningen – den statskontrollerade televisionen, katolska kyrkans kardinaler och socialdemokratins och regeringskollegerna de konservativas ledande representanter fick ett genomslag som aldrig kunnat upprepas i till exempel ett land som Sverige.

Anständighetens apostel

Respekten för auktoriteter gjorde det länge möjligt för de stora partierna att

delar makt och inflytande mellan sig samtidigt som andra utestängdes. Till exempel genom att reglerna för partistöd raskt ändrades när de gröna kom in i parlamentet. När till slut systemets inslag av korruption blev alltför uppenbara blev bakslaget stort. Detta nya läge har skickligt utnyttjats av FPÖ:s ledare. Haider har framställt sig själv som den politiska anständighetens apostel i kamp mot korrumperade representanter för de stora partierna SPÖ och ÖVP. Kritiken har ofta tillbakavisats som populistisk retorik men det har funnits alltför många uppenbara exempel på svågerpolitik, mygel och mutor för att det skulle vara möjligt att ta död på debatten. Ett antal stora statliga företag, styrda av direktörer nominerade av ÖVP eller SPÖ, har under senare år drabbats av katastrofala förluster – ett uppenbart bevis på att alltför många haft en inkompetent ledning.

Bristande pålitlighet

Alliansen mellan statens grundare och stöttepelare, SPÖ och ÖVP, och det traditionella inslaget av mer eller mindre extrema tysknationella grupper innan FPÖ har splittrat den österrikiska borgerligheten. Sedan Haider tog över FPÖ har en allians mellan ÖVP och FPÖ varit utesluten. Det har gett SPÖ en mycket stark ställning och tvingat ÖVP att anpassa sin politik till den som drivits av den socialdemokratiska partnern i regeringen. Detta har gett ytterligare utrymme för Haiders kritik. FPÖ har talat allt mer om kristdemokraternas bristande borger-

liga pålitlighet. Förbundskansler Franz Kranitzkys (SPÖ) dominans inom regeringen har bara förstärkt intrycket av att det varit socialisterna som i huvudsak stått för den politiska ledningen.

ÖVP och FPÖ samarbetar dock i vissa av landets förbundslander. Innan Haider presterade sina lovord över Tredje Rikets arbetsmarknadspolitik ingick ÖVP i en koalitionen under hans ledning i Kärnten. Efter händelsen ersattes den även där av samarbete mellan SPÖ och ÖVP. I andra regioner delar samtliga partier regeringsposterna mellan sig på att lagarna påbjuder permanent samlingsstyre.

Förbli höger!

ÖVP tillhör dessvärre inte de partier som lärt sig högerens grundläggande läxa: förbli höger! Partiet har traditionellt stått till vänster om sina motsvarigheter i till exempel Västtyskland, Belgien eller Nederländerna. Kombinerat med en ofta svag partiledning, återkommande ledarbyten och intern oro efter upprepade valförluster har man haft svårt att möta anstormningen från höger. Dessutom anses inte den ansenliga partiapparaten vara särskilt effektiv.

Wien är liksom Köpenhamn en felpacerad och förvuxen huvudstad i ett numera tämligen litet land. Tidigare balanserades dess inflytande inom imperiet av metropoler som Madrid, Prag, Bryssel, Krakow och Milano. I dagens Österrike finns bara Wien kvar. Kontrasten mellan alpdalarnas mer traditionella levnadsmönster och den kosmopolitiska

och moraliskt tvivelaktiga storstaden exploateras också av populismens politiska företrädare. Haider klär sig med förkärlek som sina mer gammaldags landsmän och låter sin retorik bli både ett angrepp mot korruption och slöseri och ett stöd för de traditionella värden som fortfarande har en resonansbotten i regioner som Kärnten, FPÖ:s traditionellt starkaste fäste, Steiermark och Tyrolen.

Skön konst

Efter andra världskriget fick Österrike en viktig roll som medlare mellan öst och väst. Landets gamla kontakter med Öst- och Centraleuropas socialistiska diktaturer, många tidigare delar av dubbelmonarkin, och det geografiska läget blev en tillgång när känsliga frågor skulle hanteras eller viktiga avtal ingås. Här finns uppenbara likheter med Finlands funktion i världssamfundet under det kalla kriget. Bruno Kreisky gjorde det till en skön, om än ibland mycket diskutabel, konst att maximalt utnyttja landets neutrala position. Khadafi var en av de som gjordes till föremål för förbundskanslerns medlingsförsök.

När Berlinmuren föll och östblocket upplöstes förlorade Österrike delvis denna särställning. Neutraliteten blev inte längre en viktig tillgång – det gick nu lika bra att ta direkta kontakter med Polen, Rumänien eller Tjeckoslovakien – Wien blev plötsligt en omväg. För österrikarna ökade återigen känslan av att leva vid sidan av det dynamiska Europa. Det var ett viktigt argument för medlem-

skapet i EU – endast så kunde Österrike återigen få en plats i händelsernas centrum.

Rörliga väljare

Samtidigt uppstod lite av samma effekt som så påtagligt märkts i Italien. De två stora partierna behövdes inte som trygga garantier för stabilitet och välbefinnande på samma sätt som när det stod sovjetiska trupper i både Ungern och Tjeckoslovakien. Väljarna blev rörligare och kunde tillåta sig att ta större hänsyn till andra frågor än de uppenbart grundläggande. Detta har underlättat de grönas etablering som ett permanent inslag i österrikisk politik liksom även den framgång som gav utbrytarna ur Haiders FPÖ egna mandat i parlamentet vid höstens val.

Fortsatt avvisande

ÖVP har utnyttjat EU-frågan för att inom regeringen få genom ett antal liberaliseringar av den österrikiska välfärdsstaten. Det har gjort det lite lättare att, trots den fasta alliansen med SPÖ, möta hotet från höger. Utrikesminister Alois Mock har dessutom visat en något större öppenhet för en eventuell allians med FPÖ – Haiders retorik till trots. Partiets ordförande, vicekansler Busek, förblir dock fortsatt avvisande. Samtidigt innebär valresultatet i höstens parlamentsval, stora förluster för både SPÖ och ÖVP och mer är 20 procent av rösterna till FPÖ, att kristdemokraternas situation blivit än mer utsatt. Regeringspartiernas seger i EU-omröstningen i

juni räckte uppenbarligen inte till för att vända den nedåtgående trenden.

Taktiken avgörande

Haiders totala misslyckande med att tidigare driva fram en folkomröstning om invandringen har inte, trots att det borde ha fått den effekten, undergrävt FPÖ-ledarens möjlighet att vinna fler väljare åt sitt parti. Utbrytningen av vänsterliberaler har kanske bromsat men alls inte allvarligt försvårat partiets fortsatta arbete.

Jörg Haiders ombytthet borde ha reducerat hans förtroendekapital radikalt. FPÖ:s agerande i Europafrågan är det mest uppenbara exemplet på hur Haider och hans partikamrater låter taktiken avgöra det sakpolitiska agerandet. Det är sant att han länge med viss rätt kritiserat den politiska korruptionen. Att han däremot skulle stå för raka besked och ärlighet kan bara de redan övertygade anhängarna tro.

Ja blev nej

FPÖ svängde och sade under våren 1994 plötsligt nej till det framförhandlade avtalet med EU. Haiders EU-kampanj byggde till stor del på bisarra exempel på olyckor, inte minst inom miljöområdet, som skulle drabba landet som medlem.

Innan dess hade FPÖ arbetat hårt för ett österrikiskt ja till EU. Man var tidigt ute och drev på debatten – innan de stora partierna vågade ta steget fullt ut. När väl dessa hade kommit så långt försökte Haider utnyttja frågan partitaktiskt ge-

nom att plötsligt svänga och ställa sig i spetsen för motståndarna.

Han utkämpade kampanjen "tillsammans" med de gröna, under ledning av en både sympatisk och begåvad kvinnlig ordförande, och österrikes lilla kommunistparti. Nej-sidans stora problem skapades av att populismen drevs för långt. Haider framstod inte som trovärdig ens som motståndare till hotande utländska påfund. Splittringen mellan de omaka nej-partierna utnyttjades också effektivt av motståndarna.

Fara för Europa?

Jörg Haider förblir ett politiskt fenomen som kan komma att spela en roll även utanför Österrike. Han har redan gjort insatser till stöd för mindre framgångsrika meningsfränder i Tyskland. Om man ser det tyska språkområdet som hans arena, vilket han säkerligen själv gör, finns det 90 miljoner människor som direkt kan nås av hans skickligt framförda budskap.

Är han då en fara för Europa – denne invandrarfientlige populist? En som är övertygad om detta är Hans-Henning Scharsach, journalist på Winer Kurier, författare till boken *Haider's Kampf* (Heyne, 1992). Titeln säger det mesta – enligt Scharsach står Haider och FPÖ för nynazism och måste stoppas. Europas erfarenheter av österrikiska extremister är som bekant inte de bästa.

Hitlers arbetsmarknadspolitik

Författaren presenterar alltför många exempel på kontakter mellan FPÖ och

extremister av skilda slag för att det skall gå att bortförklara. Haider håller uppenbarligen inte sitt parti rent från nynazister. Partiledaren har alltför många gånger medvetet använt uttryck som appellerar till grupper som inte hör hemma i en demokrati. Det är svårt att förstå att hans parti bara för några år sedan fortfarande fanns med i den liberala internationalen, något hans partivänner gärna med stor förtjusning framhåller. Där kunde FPÖ i kraft av sina framgångar och ekonomiska resurser dessutom agera som lite av storebror till mindre framgångsrika "broderpartier" i andra länder.

Svagheten i Scharzsachs bok är ett av de inslag i debatten som nog gjort det lättare för Haider att vinna nya väljare. I *Haider's kamp* framställs inte bara osannolikt klumpiga uttalanden om Hitlers arbetsmarknadspolitik utan även sansad kritik mot läget i Österrike som exempel på oförlåtliga felsteg.

Motangrepp inte trovärdiga

När Haider kritiserat korruption, ineffektiva statliga företag, obligatorisk anslutning till fackföreningar och krävt hårdare straff för brottslingar har han faktiskt ägnat sig åt politik – inte enbart extremism. När FPÖ blir utfrysad även på grund av resonabel kritik mot missförhållanden undergrävs möjligheterna att

stoppa Haiders framfart. Motangreppen blir inte trovärdiga – på samma sätt som när allt Le Pen sade i Frankrike möttes av raskäll från både socialister och borgerliga. Det gör det inte lättare att motverka den invandrarfientlighet och den oseriösa populism som utgör en stor del av FPÖ:s politiska budskap.

Om den respektabla borgerligheten skall kunna återta initiativet krävs det en ideologisk rekonstruktion av ÖVP. Dessutom måste partiet finna en rimlig balanspunkt mellan det nödvändiga försvaret av den politiska anständigheten och den vederbörliga respekt som bör visas de flesta, långt ifrån alla, av även Haiders väljare. Legitim kritik mot slöseri, kriminalitet och bristfälliga insatser i dagspolitiken måste mötas med bättre egna insatser och svar i sak.

Önskvärd maktväxling

Samtidigt måste Haiders utnyttjande av hets mot invandrare och cyniska taktikspel kritiseras både hårt och ofta. Denna del av FPÖ:s budskap kan aldrig integreras med det som skulle kunna vara ett borgerligt österrikiskt alternativ till dagens koalition mellan landets två största politiska partier. En växling vid makten skulle i sig vara värdefull, inte minst i ett Österrike som är i full färd med att bli en del av den Europeiska Unionen.